

ČOVJEKOVA DRAMA

Živan Bezić

»Profunditas est homo et cor eius abyssus«

(Ps 63)

Čudan i čudesan je čovjekov položaj u svemiru. Još je čudnija njegova unutarinja podvojenost, duševna rastrganost i tragični sukobi što ih nosi u sebi. Stoga su pronicljivi duhovi već odavno opazili da ljudski život ima sve obrise jedne istinske drame. Već zarana se na pozornici života pokazuju razni zapleti što vode do dramatičnih sukoba i suprotnosti. Kulminacija ljudske drame nije toliko u tragičnoj sudbini »junaka« koliko u njegovoj vlastitoj krivnji.

Svaka drama napokon uvijek završava nekim raspletom. Samo čovječja ne može, poput one na pozornici, nikada završiti kao komedija. Životna drama se razrješava ili tragedijom ili katarzom.

EXPOZICIJA DRAME

Još je stari grčki tragičar Sofoklo opazio da na svijetu ima mnogo čudovišta, ali da nema većega od čovjeka. Ona mitska stoglava Hydra nije ništa drugo nego slika čovjeka. A što je zapravo čovjek?¹ Protej, Promej ili Epimetej?

To je pitanje oduvijek zbunjivalo ljude.² Neki su pokušali na nj odgovoriti pozitivno, optimistički. Tako se npr. Maxim Gorki divio našoj vrsti: »Čovjek — to zvuči gordo!« (*Na dnu*). Iz tog su divljenja ponikle čitave filozofije existencijalističkog, socijalističkog i humanističkog smjera.

Mnogo je više onih koji su razočarani nad ljudskom sudbinom i čovjekom samim. Kao jeka na riječi Gorkoga američki je književnik O'Neil doviknuo: »Čovjek — to zvuči nisko i gnjusno!« (*Prodavač leda*). Simon Gregorić je molio Boga: »Človeka vstvariti nikar!«, a naš Jure Kaštelan se obraća kiparu riječima: »Ne daj mi život čovjeka« (*Jadikovka kame- na*). Vesna Parun je također kategorična: »Gorko je čovjek biti« (*Mati čovjekova*). Čuješ li to, pjesniče Gorki?

¹ J. Y. Jolif, *Comprendre l'homme*, Ed. du Cerf, Paris 1967; N. Fabro i dr., *Riscoperta dell'uomo*, II ed. Mondadori, Verona 1968; M. Flick, Z. Alszeghy, *Fondamenti di una antropologia teologica*, Ed. Fiorentina, Firenze 1970; Acta VII Congr. Thomistici Intern., *De homine*, Roma 1970; E. Barbotin, *Humanité de l'homme*, Aubier, Paris 1970; H. Holz, *Mensch und Menschheit*, Bouvier, Bonn 1973. A. Gehlen, *Čovjek, njegova priroda i njegov položaj u svijetu*, Masleša, Sarajevo 1974; J. Moltmann, *Wer ist der Mensch?* Benziger, Einsiedeln 1975; B. Mondin, *L'uomo. Chi è? Elementi di antropologia filosofica*, Massimo, Milano 1975; H. G. Pöhlmann, *Was ist der Mensch?*, G. Mohn, Gütersloh 1979; E. Coreth, *Was ist der Mensch?*, III izd., Tyrolia, Innsbruck 1980; L. Medusa, *Chi è l'uomo?*, Ed. Dehoniane, Napoli 1982; W. Böhm (Hg), *Wer ist der Mensch?*, Herder, Freiburg 1983; G. Kraus, *Blickpunkt Mensch*, Pfeiffer, München 1983.

² D. Bakan, *Mensch in Zwiespalt*, Kaiser, München 1976; Ch. Frey, *Arbeitsbuch Anthropologie*, Kreuz, Stuttgart 1979.

Ne samo pjesnici (osjetljiv i bolećiv svijet!) nego i većina učenjaka ima slično mišljenje. U njihovo je ime svoj sud o čovjeku sazeo Arnold Gehlen u jednu riječ: »Mängelwesen«. Čovjek je manjkavo biće, promašeni stroj. Kad bi čovjek bio samo neki kompjuter ili robot izložen vanjskim nadražajima (stimulus, input) na koje bi automatski davao odgovore (response, output), bio bi još uvijek podnošljiv, barem koristan. Ovako, hendikepiran svojim nutrašnjim sukobima, izvor je nezadovoljstva, opasna crna točka u svemiru.

Čovjek je naime razbijen u samom sebi, podvojen, rastrgan, raskoljen (Raskoljnikov!). Podijeljen je u svom biću, razapet između suprotnih težnja. Izložen je shizofreniji i kompleksima. Pun je antinomija i protuslovlja.³ To su osjetili još i stari pogani: »Video meliora proboque, deteriora sequor« (Ovidije). Isto su iskusili i kršćani: »Ne činim ono što hoću, nego činim ono što mrzim... Kad hoću da činim dobro, zlo mi se nameće... Vidim u svojim udovima drugi zakon koji se bori protiv zakona moga uma te me zarobljava u zakon grijeha koji je u mojim udovima. Jadan ti sam ja čovjek!« — kukao je sv. Pavao (Rim 7, 15, 23, 24).

Zar to nije prastari, vječiti faustovski problem: »Zwei Seelen wohnen ach in meiner Brust« (Goethe). Borba između dobra i zla u ljudskoj duši fascinirala je Shakespearea i sve velike dramatičare. Ona je najsudbonosnija bitka čovjekova života. Ona je njegova urođena i »prokleta« sudbina. Čovjek nije harmonija već kontrapunkt (A. Huxley), disonanca. Još gore, on je bojno polje, razbojište.⁴

»Jedno noćno more, koje ne zna za san,
muči se i stenje na dnu moje biti« (Nazor, *Nutarnje more*).

Stoga nije nikakvo čudo što je čovjek izgubljen i dezorijentiran. Uzdrman je on sam i uzdrman je tron na kojemu se je bio postavio u prošlosti. Čovjekova detronizacija započela je onda kad je Kopernik postavio Zemlju da kruži oko Sunca. Nestankom geocentrizma raspao se i antropocentrizam. Darwin je u prošlom stoljeću doviknuo čovjeku: nisi ništa bolji od životinje. I ti si samo jedna od njih. Dok se je čovjek prije ponosio time da je ipak »animal rationale«, došao je Freud da ga uvjeri da jest »animal«, ali ne i »rationale«. Strukturalisti su ga napokon postvarili: čovjek je samo sklop struktura, bez stvaralačkoga ja, objekt a ne subjekt.

Gorka se sudbina poigrala čovjekom. On je najprije detronizirao Boga, a onda i sama sebe. Bilo je posve naravno da poslije »Božje smrti« (koju su slavili i neki »teolozi«) nastupi i čovjekova smrt. No i taj »requiem«, koji je čovjek sebi otpjevao, nije nikakav mir, nikakav pokoj. On je samo izvor novih nemira i nespokoja.

³ E. Brunner, *Der Mensch in Widerspruch*, III Aufl., Zürich 1941.

⁴ »Man erhebt nicht mehr wie der Humanismus die Forderung nach Harmonie, man weiss vielmehr, dass polare Gegensätzlichkeit zur Grundstruktur des Menschen gehören« (M. J. Hillebrand, *Psychologie des Lernens und Lehrens*, II Aufl., Stuttgart 1962, str. 19).

ZAPLET

Osim raskola iznutra čovjekovu dramu zapliće još više jedan stresor izvana: svijet u kojemu živi. Najprije svijet njegove neposredne životne i društvene sredine kroz koju se mora probijati kao kroz klance jadicovce, pa onda i širi svijet u kozmičkim razmjerima. Čovjekov kozmos nije jedinstven, ali je čovjekov položaj u njemu jedinstven. Kao da se u čovjeku sintetiziraju svi kontrasti svemira. On je mikrokozam u kojemu se odražava vasijski makrokozam sa svim svojim suprotnostima.⁵ Čovjek je samo odrazište kozmičke dijalektike.

Sve što postoji na nebu i na zemlji, čitava zbilja je jedinstvena stvarnost. No iako je ta zbilja kao stvarnost jedna i cjelovita, ona je kao struktura raslojena i raznolika. Neki su je mislioci pokušali predočiti u dva glavna sloja: materiju i duh (dualizam). To je u osnovi ispravno. No uz čistu materiju i čisti duh postoji još jedan sloj stvarnosti — čovjekov svijet. A čovjek nije samo duh niti samo materija, on je čudesna kombinacija duha i tvari. Ne obično zблиženje ili postavljanje materije i duha skupa (iuxtapositiio) u neku prostornu, organsku ili operativnu blizinu, nego jedan originalan spoj i jedinstvo sa svim posljedicama njihove (in)kompatibilnosti.

Tako je makrokozam-svemir sa-bijen ili kom-primiran u čovjeka-mikrokozam. Ta su-bitnost i taj su-pritisak moraju proizvesti neki sudar i napetost u mikrokozmu. Odatle izvorište sukoba u čovjeku i oko njega. Odatle i dramatičnost čovjekove sudbine.

Možda će biti dobro da malo bolje pogledamo stvarni položaj čovjeka u svemiru. Naime, ni materija ni duh nisu jednoslojne ni u svemu homogene stvarnosti. U jednom svijetu zapravo postoji pet svjetova:

1. svijet mrtve materije, anorganske tvari; mrtav ali ipak u dinamičkim, pokretan fizičko-mehaničko-kemijskim zakonima;
2. svijet oživiljene materije, živog tijela, organske tvari; biosfera ali bez duha, pokretana samo fiziološko-biološkim zakonima;
3. svijet oduhovljene materije koja je prožeta duhom, vođena umom i moralnim zakonima, u kojemu duh, tijelo i tvar tvore čudesnu simbiozu i stvaraju novu kategoriju bića — čovjeka;⁶
4. svijet duha bez primjese materije, stvorenog i nesavršenog, ali slobodna od zakona materije (anđeli i demoni);
5. Nestvoreni Duh, vječan i apsolutan, savršen Bitak, stvoritelj svega, Osoba par excellence, bogata svakim dobrom — Bog.⁷

Kakav položaj zauzima čovjek u toj arhitektonici svijeta?

⁵ »L'homme devait venir, ces contrastes l'appelaient, il était comme la conséquence de cette tragique dualité, de l'ambiguïté qui marque l'essence même de la vie. Il était le seul à pouvoir contenir tout en lui« (Pär Langerquist, u *Mercure de France*, No 1061, g. 1952, str. 15).

⁶ Glasoviti E. Schrödinger je g. 1967. napisao knjigu *What is Life? Mind and Matter*. Univ. Press, Cambridge. Taj život o kome govori u prvom redu je ljudski život.

⁷ Božja stvarnost ipak nije u istoj kategoriji kao stvarnosti stvorenja. Bog je transcendentan, ne samo imanentan.

Središnji. Čovjek je, topološki gledajući, centar svijeta. Nalazi se ravno u njegovoj sredini, između svijeta materije i svijeta duha. Njemu pripada središnje mjesto. Čitav mu materijalni i životinjski svijet stoji na raspolaganju, a i Bog je u njegovoj službi (»descendit propter nos et propter nostram salutem«!).

Čovjek je zaista svijet u malome ili, kako je kazao jedan stari filozof, »Mundus corpus hominis, homo anima mundi« (Svijet je tijelo čovjeka, a čovjek je duša svijeta). Sv. Grgur je tu istinu još preciznije izrazio u poznatoj rečenici: »Omnis creaturae aliquid habet homo: habet namque commune esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis.« (Čovjek ima nešto zajedničko sa svakim stvorenjem: zajedničko mu je s kamenjem da jest, sa stablima da živi, sa životinjama da osjeća, s anđelima da shvaća).⁸

Čovjek je međusvijet, nešto i netko između svijeta stvari i svijeta duha. Nije čista tvar. Stvor je, ali nije stvar. Niti je priroda niti životinja. Još manje je anđeo ili Bog. No elemente svega stvorenoga i Nestvoreno-ga nosi ipak u svom tijelu i u svojoj duši.

Je li moguće da se u tako kompleksnom i kompliciranom biću ne rodi sukob i nemir? Metamorfoza iz kaosa u kozmos uvijek je konfliktna i bolna.

Premda se većina ljudi ponaša poput mjeseca te pokazuje samo svoju svjetlu stranu, a onu tamnu sakriva (Marc Twain), to još ne znači da tamna strana ne postoji. U svakom čovjeku vlada sudbinska napetost među suprotnim polovima (sukob Selbst-Ich kod Junga ili Yang-Ying kod starih Kineza).

VRHUNAC DRAME

Upravo ta činjenica što je čovjek »središte« svijeta još više zaoštrava njegovu dramatičnu situaciju.

Na koji je on naime način središte? Na taj što se u njemu sijeku sve dijagonale svijeta. Sve silnice svemira, i materijalne i duhovne, i prirodne i natprirodne, sijeku se u ljudskome biću. Ono je sjecište više nego središte.⁹ Točka u kojoj se ukrštavaju kozmičke munje i gromovi. Ili, kako sam negdje pročitao: »Der Mensch steht im Mittelpunkt, und somit allen in Weg.«

Sjecište u kojemu se križaju suprotni pravci zove se i križište. Križište je centralno točka križa, a gdje god je križ, tu je i drama, sukobljavanje i bol. Stoga je svaki čovjek nosilac križa, križonoša. Nosi križ u svojoj duši i u svome tijelu (i ljudsko tijelo s raširenim rukama je figura križa). Pače, on sam je križ.

⁸ *Homilia 29 super Evang.*

⁹ Stoga Plessner određuje položaj čovjeka kao »Mitte und an der Peripherie zugleich zu sein«, ili kraće: »Exzentrizität« (*Philosophische Anthropologie*, Frankfurt 1970, str. 162).

Axiološki gledajući, dakle, čovjek zapravo i nije središte, nego križište. Nikako nije centar, možda samo epicentar. U svakom slučaju više križište nego središte.

Eto, tu se krije prava tajna čovjekove drame. No, ni tu još nije njezin vrhunac, drama se kreće u pravcu tragedije. A prava tragedija čovjekova zove se — grijeh.

Po svojim strukturama — u kojima se isprepliću svi elementi svijeta — čovjek nije nimalo originalno biće. Jedino u čemu je potpuno originalan jest njegova tragičnost što se očituje u grijehu. Čovjek je jedino tragično biće u svemiru upravo zato što je grješnik.¹⁰

Zanimljiva činjenica: od svih bića u svijetu samo čovjek može sagriješiti. Bog je po sebi savršen i svet, u njemu je isključeno bilo kakvo zlo. Ni životinja ne može sagriješiti: nema razuma, slobode ni sposobnosti odgovornosti. Griješi samo čovjek.¹¹ On se jedini može, spoznavši zlo, slobodno za nj opredijeliti. Doduše, ne može spriječiti fizička zla, ali je toliko razuman i slobodan da se može oduprijeti moralnom zlu (grijehu). No on to nije učinio. Od Adama pa do danas svi smo krivci ili sudionici grijeha.

Tako je jedina naša originalnost ujedno i naša najveća tragika. Zbog svoje slobode i moralne odgovornosti čovjek je postao grješnik, tj. tragično biće.

Zaludu je i Bog priskočio u pomoć ljudima. Uzalud je i Sin Božji pridružio sebi ljudsku narav i uzeo na sebe križ naših ljudskih slaboba. Čovjek je odbio ponuđenu milost spasa i radije ostao u stanju grijeha. Iskonskoga i svoga vlastitoga. — Tu je kulminacija ljudske tragedije.

PERIPETIJE

Grieh je još više raskolio, razbio i oslabio ljudsku narav. Antinomije i antagonije su zavladaile ljudskom dušom. Čovjek živi u sumnjama, napestovima, protuslovljima, kompleksima i shizofrenijama. Polarnost je postala zakonom njegova bića. Izgubio je svoju ravnotežu i sklad. Priklanjajući se grijehu ušao je u križište suprotnih oluja. Nema više izvorne harmonije ni cjelovitosti. Postao je torzo.

Stoga je čovjek trajno i tragično razapet na križu svojih dilema i suprotnih nagnuća. U njemu se mučno bore njegove »dvije duše« kao što se u biljci sukobljuju dvije suprotne prirodne tendence: geotropizam i fototropizam. Samo što ovi protivni tropizmi u biljci proizvode skladan rast, a u čovjeku mučnu dihotomiju.

¹⁰ »Humans are unique in having been made with the capacity to sin and in having sinned« (R. L. Koteskey, *Psychology from a christian perspective*, Abingdon, Nashville 1980, str. 125).

¹¹ Prvi anđeli su također imali slobodu opredjeljenja za grijeh. Oni koji nisu odoljeli napasti postali su demonima. U svom današnjem stanju anđeli, jednom zauvijek opredjeljeni za Boga, ne mogu više griješiti. Kao zanimljivost može se spomenuti da je čovjek bio povod također i sotonskoga grijeha. Sv. oci misle da se grijeh palih anđela sastoji u tome što su odbili prihvatiti čovječstvo Sina Božjega.

U čovjeku plamti neugasivi rat između njegove materijalne i duhovne naravi. Premda je Rahner označio čovjeka kao »*Geist in Welt*«, on nije prestao biti tijelom, zemljom, stvari. Iako ga je Foerster proglasio »duhom koji sebi izgrađuje tijelo«,¹² čovjek nije ništa manje i tijelo oživljeno duhom. Iako pūt i pūt nisu korijenski srodni, u životu čovjeka to jesu, jer pūt je normalni pūt njegova bića. Borba za ravnotežu stvari i duha naša je osnovna dilema i muka.

Uzalud je Feuerbach izjavio »*Der Mensch ist, was er isst*« (Čovjek je ono što jede), kad je baš ta misao dokaz da nije samo tvar, jer tvar ne misli. Bez duha ne bi ni znao da jede. Nekada su u pozitivističkim knjigama čovjeka ilustrirali vagom, na čijoj jednoj plitici leže čovjekovi kemijski sastavci (voda, željezo, masti, soli, šećeri itd.), a na drugoj figura čovjeka. A takvu vagu nisu mogli izmisliti ni voda ni željezo ni svi drugi kemijski spojevi. Nju je izmislio čovječji duh. Ako pokušamo zaniijekati bilo duh bilo tijelo, samo još više produbljujemo jaz, upadamo u još teže procijepe.

Jednako tako nam raspinje nutrinu i stalna napetost između božanskoga i životinjskog u nama.¹³ Po svom tjelesnom i osjetnom sustavu čovjek je doista životinja. Etolozi nam tvrde da joj je sličan i po svome vladanju. S moralnog stanovišta opažamo da se doista i često spušta na razinu životinje. Montaigne je čak ustvrdio (*Eseji*, II, 12) da u sferi razuma ima među nekim ljudima više razlike nego između čovjeka i nekih životinja.

Kao u životinje i u čovjeku postoji reflex, ali k tome još i reflexija, kako je to dobro zapazio Cassirer. Čovjek jest »animal«, ali »rationale«, ili još bolje »operationale« (dakle: ratio+operatio). Stoga i uživa »excentrični položaj« u životinjskom carstvu (Plessner). Čovjek je toga svjestan, stoga su i mogući lomovi u njemu.

Na drugoj strani je čovjek »slika Božja«, po svom duhu i po svojim aspiracijama. U tolikoj mjeri da je Feuerbach mogao reći »homo homini deus« (Čovjek čovjeku bog). Htio je kazati da je u pojmu božanstva čovjek sazeo svoje najuzvišenije težnje (i tako stvorio Boga). Sličnu je misao izrazio i bezbožnik Sartre: »Biti čovjek znači htjeti biti Bog ili, ako hoćete, čovjek je u biti želja biti Bog.«¹⁴ Apoteoza čovjeka je stara ljudska težnja. Razapet između apoteoze i svojih bestijalnosti, čovjek ne može nego trpjeti.¹⁵

¹² F. W. Foerster, *L'istituzione etica della gioventù*, Torino 1911, 480.

¹³ P. Chauchard, *Che cos'è l'uomo, anima o cervello?*, Ed. Paoline, Roma 1970; P. Overhage, *Experiment Menschheit*, Knecht, Frankfurt 1970; J. Illies, *Biologie und Menschenbild*, Herder, Freiburg 1975; H. J. Bogen, *Mensch aus Materie*, Droemer Knaur, München 1976; P. Overhage, *Die biologische Zukunft der Menschheit*, Knecht, Frankfurt 1977; A. Ganoczy, *Homme créateur, Dieu créateur*, Cerf, Paris 1979; G. Breuer, *Der sogenannte Mensch*, Kösel, München 1981; V. Marozzi, *Però l'uomo è diverso*. Rusconi, Milano 1981.

¹⁴ J. P. Sartre, *L'Être et le néant*, Gallimard, Paris 1943, str. 654.

¹⁵ Stoga je i Nietzsche vapió: »O komm zurück, mein unbekannter Gott, mein Schmerz, mein letztes Glück!« Naš A. B. Šimić je našao izgubljenog Boga: »Uza te Bog je, uvijek u blizini / U stvarima oko tebe, u zvuku i mulku / Bog ti je uvijek najbliži od svega.« (*Nađeni Bog*)

Tim razdorom u sebi čovjek ostaje sudbinski obješen kao Prometej između neba i zemlje, između anđela i životinje u sebi. Sad se priklanja jednom, sad više drugom polu, ali vazda u sebi razdijeljen. On je i »homo« (od humus!) i »anthropos«, onaj koji gleda gore. Čovjek je zemaljsko biće, ali i kozmičko, pa čak i metakozmičko po svom duhu i Duhu što ga nosi u sebi. To je Krleža iskazao pjesnički: »Čovjek je topla zvijer pod pojasma neba.«¹⁶ I tako vječno lebdi »kao čardak ni na nebu ni na zemlji«.

Čovjek je tvorac kulture, ali se osjeća zarobljenikom prirode.¹⁷ Dok Marx govori da je čovjek »Naturwesen«, liječnik J. Köhne tvrdi da nije prirodno biće nego »Kulturwesen«.¹⁸ A on je i jedno i drugo, zato u njemu još jedan nutarnji razdor. Dok je Th. de Chardin mislio da sav svemir kreće prema antropogenezi, J. Monod veli da je čovjek potpuno sam u svemiru. Uzalud nastoji da njime zagospodari svojom tehnikom. Iz istog razloga je ušao u rat sa svojom vlastitom naravi (genetska manipulacija) i s majkom Prirodom. Kako će taj rat završiti? Čovjek ga je u sebi samomu već izgubio.

Žrvanj kolizijâ melje čovjeka i u drugoj jednoj antinomiji: pojedinac — društvo. Čovjek ontički želi ostati sam svoj, istovjetan i odgovoran samo sebi, ali istovjetnost ne može sakriti različitost, koja je izvoriste novih sukoba. Na etičkom se području nalazi u tijesku osobnih i društvenih interesa, u procijepu egoizma i altruizma. Pošto je razdijeljen u sebi, ne može biti faktor kohezije ni u društvu. Kako je podijeljen i kao vrsta na muško i žensko, nije kadar izbjeći ni spolni antagonizam. Jedan rat više u njemu i oko njega.¹⁹

Antagonizam u društvu, polaritet u svemiru i dvojstvo duha i tvari u njemu traži potrebu reda i zakona. A gdje onda ostaje prostor za čovjekovu slobodu? Uviđajući potrebu zakona čovjek se ipak ne može odreći svoje slobode. Odatle u njemu sraz između zakona i slobode. Kako se odreći »slatke slobode?« A kako je uskladiti sa slobodom drugih? Ili kako je pomiriti sa božanskim, društvenim, moralnim i prirodnim zakonima? Čovjek ipak nije stroj niti robot.²⁰ Muka slobode (izbora), odlučivanja (motiva) i odgovornosti (krivnja) spada u svakodnevnne jade ljudske egzistencije.

Sartre je napisao da je čovjek u sebi »une passion vaine et inutile«, u društvenoj relaciji je pakao (l'enfer c'est l'autre!), a u odnosu na svijet je »l'être et le néant«. Biće na razmeđu bitka i ništavila, postanka i nestanka, rađanja i umiranja. Zna da je smrtnik,²¹ a želio bi biti besmrtnik. Žudi život, a očekuje smrt. Mora umrijeti da bi njegova vrsta mogla

¹⁶ M. Krleža, *Lirika*, NZH, Zagreb 1949, str. 203.

¹⁷ S. Vanni Rovighi, *Uomo e natura, Vita e Pensiero*, Milano 1980.

¹⁸ *Diakonia*, br. 6, g. 1982, str. 424.

¹⁹ J. Splett, *Der Mensch: Mann und Frau*, Knecht, Frankfurt 1980.

²⁰ K. Steinbuch, *Automat und Mensch*, Springer, Berlin 1971.

²¹ U armenskome jeziku čovjek znači *mard*, u staroperzijskom *martiya*, a u staroindijskom *martya*. Sve te riječi potječu iz korijena »mr« sa značenjem »mrijeti« (S. Živković, *Uvod u opću linavistiku*, II izd. Zagreb 1958, str. 171). U grčkome je *martys* čovjek koji smrću svjedoči za istinu.

živjeti. On je pseto koje zna da umire, kako je netko cinički (tj. kynički, od kyon = pseto) kazao. Po Freudu je osuđen na život i smrt (eros i thanatos),²² a po Frommu je već izabrao smrt (nekrofilija, kontracepcija, abortus, rat). Zaista tragično biće!

Sve spomenute nedoumice vode do još jedne sudbonosne dileme: vjera ili nevjera?²³ Kako za fenomen života i svijeta nema apsolutno sigurnog razjašnjenja ni u znanosti ni u filozofiji, što čovjeku preostaje ako želi saznati punu istinu? Svi pokušaji izmicanja problemu, bilo u indiferentizmu bilo u hedonizmu bilo u pragmatizmu, nisu donijeli rješenja (samo su još više zapleli čvor). Gdje naći smisao života i postojanja? Nevjera ne rješava ništa, ona samo suspendira soluciju. A vjera?

RASPLET: TRAGEDIJA ILI KATARZA?

Dosad je ljudski rod išao putem vjere, a u posljednje je vrijeme krenuo stazama nevjere. Prvi Adam je vjerovao, a posljednji crta u led upitnik (Kranjčević).²⁴ Kant je Adamov upitnik raščlanio na četiri potpitanja: 1. što mogu znati (problem znanja)?; 2. što trebam činiti (problem morala)?; 3. čemu se smijem nadati (problem vjere)?; 4. što je čovjek (problem čovjeka)?

Kant je trebao početi s ovim posljednjim pitanjem. Jer čovjek je sam sebi najveći problem. Što da misli o sebi? Ta on je »bog i ubogar« (Z. Štambuk). On je stvor i stvaralac. Produkt i producent. Velik i malen.²⁵ Dok se je smatrao središtem svijeta zamicala ga je astrologija, sada kad zna da to više nije, bacio se na antropologiju.²⁶ I tu se onda potpuno zapleo. Ostao je sam sebi vječitom zagonetkom, čovjek-sfinga.²⁷

Kako naći ravnotežu u tolikim zagonetkama i protutežama? Rampion, lice iz Huxleyeva romana *Kontrapunkt života* postavlja isto pitanje: »Čovjek je stvor na žonglerskom užetu koji oprezno koraca, uravnotežen, s duhom, svijješću i dušom na jednom kraju svoje motke za balansiranje, a s tijelom, nagonom i svim onim što je nesvjesno, zemaljsko i

²² Freud je kazao: »Das Ziel alles Lebens ist der Tod.«

²³ M. Škvorc, *Vjera i nevjera*, izd. FTI, Zagreb 1982.

²⁴ Ne samo posljednji. Davno je to počelo. Još sv. Augustin je ustvrdio: »Quaestio mihi factus sum.« Alexis Carrel je napisao knjigu »L'homme cet inconnu.

²⁵ Poznate su Pascalove riječi: »Car, enfin, qu'est-ce que l'homme dans la nature? Un néant à l'égard de l'infini, un tout à l'égard du néant, un milieu entre rien et tout« (*Pensées*). Drugom zgodom je kazao za čovjeka: »gloire et rebut de l'Univers« (*Discours de la condition de l'homme*).

²⁶ Zanimljivo: stara je znanost započela s nebom (astrologija) pa je tek na kraju preko astronomije, matematike, mehanike, fizike, kemije, biologije itd. istom stigla do antropologije. Ova danas postaje ideologijom (antropocentrizam, ateistički humanizam).

²⁷ M. Juritsch, *Der Mensch — die ungelöste Frage?*, Pallotti, Friedberg, 1968; J. Gewaert, *Il problema dell'uomo*, LDC Torino 1973; Ed. Morin, *Das Rätsel des Humanen*, Piper, München 1974; Kl. Fischer, *Der Mensch als Geheimnis*, Herder, Freiburg 1974; O. Sharkey, *The Mystery of Man*, Franklin Pub. Comp. Philadelphia 1975; J. C. Eccles, *The Human Mystery*, Springer, Berlin 1979; A. Racek, *Philosophie der Grenze*, Herder, Wien 1983.

zagonetno, na drugom. Uravnotežen? A to je prokleta teško«. I je li takav žongleraj uopće moguć?

Čovjek je ograničeno stvorenje, možda još nije ni gotovo biće.²⁸ Tako tvrde behavioristi (J. B. Watson: »Men are built, not born«), a to vidimo i svi mi ostali.²⁹ Kao stvor niti je završen niti savršen. A to nije slučajno (P. Lüth, *Der Mensch ist kein Zufall*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1981). Stvoritelj mu je ostavio priliku da se sam izgrađuje i usavršuje.

Zbog toga čovjek drži sebe silno važnim. Čak se penje i na prijestolje svoga Tvorca. To je počeo činiti i u crkvama.³⁰ Pa i neki su teolozi izgubili busolu, utopili su se u vodama horizontalizma.

I tako čovjek ostaje ono što je bio od početka — dramatično biće. Drama se nastavlja. »Za razliku od ostalih bića svemira — veli Ortega y Gasset — čovjek nije nikada sigurno čovjek, nego biti čovjek znači, zapravo, biti uvijek blizu tome da to ne budeš: biti živ problem: absolutna i kobna pustolovina ili, kako ja obično kažem biti po svojoj bitnosti drama!«³¹

No svaka drama mora imati i svoj rasplet, bilo negativan bilo pozitivan. Rasplet se zbiva ili u tragediji ili u katarzi.

Pitanje raspleta je važno ne samo za čovjeka. S čovjekom se gube i spavavaju i ostala stvorenja: »Stvoritelj u čovjeku nalazi sva svoja stvorenja. Povratkom Bogu u čovjeku se sve spašava, a sve se gubi ako se čovjek izgubi.«³² Bez novog čovjeka nema ni novog svijeta, govorio je D. Rops.³³

A rasplet, vidjeli smo, može voditi i prema tragediji. Kad nastupa tragedija? Prije svega: ako čovjek uopće niti ne pokuša tražiti rješenja svojih dilemama, ako dakle ostane u svom starom paklu. Drugo, ako ih pokuša rješavati krivo. A krivo će ih riješiti ako se na ljestvici vrednota počne spuštati na niže grane: prema materiji ili prema životinji u sebi. To bi bila ne samo tragedija, nego i prava katastrofa.

Pravilno se rješenje ne smije tražiti na liniji spuštanja, već u pravcu penjanja na više, prema idealnoj stvarnosti. To ne znači da čovjek prestaje biti čovjek. On ostaje potpunim čovjekom u svojoj tjelesnoj i duhovnoj naravi, sasvim u središtu-križištu svijeta (inače bi nastao poremećaj u simetriji cjelokupne zbilje). Križ je doduše čovjeku bol i kušnja, ali i spas. Per Crucem ad lucem!

²⁸ O. Thibault, *L'homme inachevé*, Casterman, Paris 1972; J. Möller, *Menschsein: ein Prozess*, Patmos, Düsseldorf 1979; G. Scherer, *Strukturen des Menschen*, Ludgerus, Essen 1976.

²⁹ Malrauxova misao: Nije dovoljno 9 mjeseci da se postane čovjek. Za to treba cijeli ljudski vijek. I na kraju, kad si sazreo u čovjeka, moraš umrijeti (*La condition humaine*, ed. XXXV, 403).

³⁰ U jednoj crkvi u Salzburgu je visio ovaj natpis: »Der Mensch ist nicht für Gott da, Gott ist für den Menschen da!« (*Communio*, br. 6, g. 1980, 487).

³¹ Ortega y Gasset, *O ljubavi i tehnici*, Zagreb 1944, str. 178.

³² L. Bogliolo (u čas. *Aquinas*, br. 2, g. 1968, str. 159).

³³ »Perchè nasca un mondo nuovo è necessario che nasca prima un uomo nuovo« (*Quel che muore e quel che nasce*, Morcelliana, Varese 1937, str. 49).

Ostajući pozemljari i zemljanko (Adam!), čovjek ipak gleda gore prema visinama (čelo-vjek, anthropos). Duhovni pomak može ići samo prema višim sferama, prema nebu i duhovnom svijetu. »Nemirno je srce naše dok ne počine u Tebi« (Augustin). Čovjek se mora vratiti svome Izvorištu, on je »ad maiora natus«. Apotheosis!

Da nije to samo tlapnja i potsvjesna iluzija čovjekova? Je li divinizacija moguća? Jest. Zato što se je najprije Bog spustio do čovjeka da bi čovjeka mogao uzdignuti do sebe. Dapače se je s njime i poistovjetio: postao je Bogo-čovjek u svom sinu Isusu Kristu. U njemu se zbio spasonosni susret stvorenoga i Nestvorenoga.

Krist je model naše apoteoze i jedini put spasonosne katarze. U njemu se ljudska drama razrješava na povoljan način. Isus Krist je model čovječanstva uopće. Uzor i uzorak kako se razrješuju sve drame. Antropologija nalazi svoj ključ u Kristologiji.

Stoga smo, poslije Krista, sposobni odgovoriti na sva Kantova pitanja. Na upit: što mogu znati, više nego sama znanost »znaju« vjera i metafizika. Što smijem činiti? Na to nam ne može odgovoriti etologija nego etika, a Kristova etika kaže: ljubi Boga nadasve a blišnjega kao samoga sebe! A čemu se smijemo nadati? Kršćanska nam nada odgovara: sjedinjenju s Bogom u vječnom životu.

Rasplet čovjekove drame je zapisan već davno u Pavlovu trolistu: vjera, ljubav i nada. Prema tome na Kantovo posljednje pitanje »Was ist der Mensch« (Što je čovjek), može se slobodno odgovoriti: Glaube, Liebe und Hoffnung. Das ist der Mensch! (Vjera, ljubav i nada. To je čovjek!)

HUMAN DRAMA

Summary

Human life is like a drama. Analogously to a drama the man is a knot of conflicts and antinomies. The tragic of this drama lies into two facts: man is split in himself (internal collisions and complexes); moreover he is situated into the junction of the opposite elements of the cosmos (polarisation: matter — spirit). The humans live in the error they are the center of the world, and in fact they are only a intersection, a cross-point, a cross.

The man's cross can conduct to tragedy or to salvation. Culmination of tragedy is if man descends down on the scale of values (to the level of brute). The happy disentanglement of human drama lies in aspiration toward the spiritual spheres, the transcendence, the apotheosis.

The final solution of man's drama is a theoandric one. His model represents Jesus Christ, God and man in the same person, Saviour of men.